

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 35 Volume: 7 Issue: 35

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÇOCUKLARIN ARAŞTIRMA SÜRECİNE KATILIMI
CHILDREN'S PARTICIPATION IN RESEARCH PROCESS DURING EARLY CHILDHOOD

B. Ece ŞAHİN *

Neslihan DOSTOĞLU **

Öz

Erken çocukluk döneminde çocukların katılımıyla gerçekleştirilen araştırma süreçlerinde uygun yöntemlerin seçimi, çocukların gerçek düşüncelerine ulaşarak, çalışmanın başarıyla tamamlanabilmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Çocukların yetişkin bakış açısından farklı olan perspektifini öğrenebilmek, araştırmalarda çocuğun katılımını olanak verecek uygun iletişim yollarının araştırılmasını gerektirmektedir. Bugün farklı alanlarda yürütülen araştırmalarda, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nden sonra çocukları dinlemenin ve bakış açılarını öğrenmenin gerekliliği konusunda hızla gelişen bilinç doğrultusunda, çocukların görüşlerinden yararlanarak, onları ilgilendiren her konuda fikirlerinin alınması ve araştırma sürecinde etik davranılmasının gerekliliği kabul edilmektedir. Bununla birlikte, genel olarak, erken çocukluk dönemindeki çocukların katılımcı olduğu çalışma süreçlerine ilişkin yanlış önyargılar nedeniyle, araştırmacılar erken çocukluk dönemindeki çocuklarla çalışmaktan uzaklaşmaktadır. Bu kapsamda, çalışmada, erken çocukluk araştırmalarının gelişim sürecini, araştırma sürecinin özelliklerini, çocukların çalışmaya katılımcı olmasını sağlayacak yöntemleri tanıtabilmek ve bu sayede erken çocukluk sürecindeki çocukların katılımıyla gerçekleştirilecek araştırmaların yaygınlaşmasına katkı sağlayabilmek amaçlanmaktadır. Yapılan bu değerlendirme sonucunda, sözel ve görsel çalışmaların bir araya getirildiği, çoklu yöntem kullanımının, çocuklara farklı ifade kanalları açması sebebiyle benimsenmesi gereken bir yaklaşım olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Erken Çocukluk Araştırmaları, Katılım, Etik, Çoklu-yöntem.

Abstract

It is highly important to choose the appropriate study methods that involve children who are in their early childhood period so that the genuine thoughts of children can be acquired and the study can successfully be completed. In order to understand children's perspective which is different from adult point of view, proper communication means, that will enable child participation in research, should be found. With United Nations Child Rights Agreement, consciousness has developed rapidly, on hearing children and understanding their point of view. This consciousness based on benefiting from children's opinions, by asking about every issue they are concerned with, and by treating them ethically during the research process, is accepted by most of the present research in different areas as a requirement. However, since there is a preconception that children in early childhood period usually do not give the right information, researchers keep away from early childhood studies. In this context, this study tries to introduce the development process of early childhood studies, the features of the research process and the methods that enable children's participation in research; hence, this study can contribute to research, based on the participation of children in early childhood, to become widespread. As a result of the assessment, the multiple methods, which combine verbal and visual studies, open different expression channels for children. This is why this approach should be adopted in research.

Keywords: Early Childhood Research, Participation, Ethics, Multi-method.

* Araş. Gör. Dr., Uludağ Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Görükle, 16059 Bursa.

** Prof. Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, 34156 İstanbul.

1. Giriş

Erken çocukluk olarak ifade edilen dönem, çocukluğun 0 - 6 yaş arasındaki yıllarıdır. Bu süreci diğer gelişim dönemlerinden ayıran en önemli yön, bireylerin ilerleyen yıllarda sahip olabilecekleri potansiyelin erken çocukluk yıllarında büyük ölçüde belirlenmiş olmasına bağlı olarak açıklanmaktadır. Yaşamın ilk altı yılı içinde, bedensel, zihinsel ve sosyal gelişimdeki ilerlemenin en büyük hızı sahip olduğu ve gelişim alanlarının büyük bir bölümünün tamamlandığı belirtilmektedir. Örneğin yapılan araştırmalar sonucunda bilişsel gelişimin %50'sinin 4 yaşına, %80'inin 8 yaşına kadar tamamlandığı ortaya koyulmuştur. Kişilik oluşumunun, sosyal duyarlılığın, yaratıcı zekanın da ilk olarak bu dönemde şekillenmeye başladığı belirtilmektedir (Başal 1998, Poyraz ve Dere 2001, Kartal 2008). Erken çocukluk döneminde gelişimin desteklenmesi bu açıdan özel bir önem taşımaktadır.

Okulöncesi dönemde çocukların gelişimlerine destek olabilmek amacıyla gerçekleştirilen farklı alanlardaki araştırma süreçlerinde, doğru bulgulara ulaşabilmek için katılımının gerekliliğine dikkat çekilmektedir. Örneğin Clark (2005), erken çocukluk yıllarındaki çocukların, kendi bakış açıları ve deneyimlerini ifade edebilecekleri yollar sağlandığı takdirde, onların yaşamlarını anlayabilmenin de kolaylaşacağını ifade etmektedir. Araştırmalarda uygun yöntemler kullanıldığı takdirde erken çocukluk döneminde çocukların bir araştırma sürecine katılım sağlayabildiği ve bu katılımın sözel ifadenin gelişmediği dönemlerde bile, çocukların beden diliyle ilettiği mesajlar aracılığıyla gerçekleştiği belirtilmektedir (Langston ve Ark. 2004). Erken çocukluk döneminin 3-6 yaş aralığında çocuklarla iletişim kurabilme yolları çeşitlilik kazanmakta, sözel ve görsel yöntemler kullanılarak çocukların görüş ve beklentileri öğrenilebilmektedir. Bu süreçte, çocukların katılımcı olmaktan memnuniyet duydukları da ifade edilmekte, çocukların kendi yaşamlarına ilişkin konularda doğru değerlendirmeler yapabildikleri vurgulanmaktadır. Bu kapsamda, çalışmada 3-6 yaş arasındaki bir araştırma sürecine katılımında çocukların kendilerini ifade edebilmelerine olanak sağlayacak yöntemler araştırılmış ve araştırmacılara yöntemlerin seçimi açısından ışık tutabilmek amaçlanmıştır. Bu kapsamda, öncelikle erken çocukluk araştırmalarının gelişim süreci ve araştırma sürecinin özellikleri ifade edilmiş; çocukların çalışmaya katılımcı olmasını sağlayacak yöntemler fotoğraflar, çocukların çizimleri ve görüşmeler kapsamında örneklendirilerek, araştırma sürecinde çocukların katılımını sağlayabilmek için önem taşıyan konular değerlendirilmiştir.

2. Çocukluk Araştırmalarında Katılım Anlayışının Gelişimi

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989) sonrasında çocukları dinleme, bakış açılarını ve isteklerini öğrenme, artarak kabul gören düşünceler olarak önem kazanmış, 1990'lerden itibaren çocukların ciddi olarak dinlenmesi gerektiği yönünde bir düşünce biçimi kabul görmeye başlamıştır. Çocukluk üzerine yapılan araştırmaları etkileyen bu gelişmeler, "Çocukluğun Yeni Sosyolojisi (New Sociology of Childhood)" olarak tanımlanan yeni bir paradigmanın doğuşu olarak da nitelendirilmiştir. Bu süreçte çocukluk özel bir ilgi alanı haline gelmiştir. Uluslararası düzeyde araştırmacılar ve politikalar, bu değişim sürecinden etkilenmiş ve çocukluk araştırmaları desteklenmiştir (Alderson 2004, Langston ve Ark. 2004, McKechnie ve Hobbs 2004).

Çocuk araştırmalarında, Çocuk Hakları Sözleşmesinin de etkileriyle araştırma sürecinde çocuklara yaklaşım da değişmiştir. Geleneksel araştırmalarda, çocukların pasif olarak görülmesi yönünde bir eğilim benimsenmiş ve bu çalışmaların, çocukların deneyimleriyle yeterince ilişki kurulmadan daha çok yetişkinlerin belirlemelerine dayandırılmıştır. Çocukların seslerinin duyulması gerektiği düşüncesinin kabul edilmesiyle birlikte ise, araştırmacılar ve politikacılar tarafından çocukluğun tümüyle anlaşılmasının, onların sesini duyan çalışmalarla sağlanabileceği ve bu tür çalışmalara gereksinim konusunda bir bilinç oluşmaya başlamıştır. Bu çerçevede, mutlaka çocukların kendi deneyimlerini açıklaması gerektiği vurgulanmıştır (McKechnie ve Hobbs 2004). Örneğin, gelişimsel psikoloji alanındaki, eski çalışmalarda, erken çocukluk çağında çocukların kabiliyetinin sınırlı olduğu görüşü benimsenmiş, çocukların onlara yabancı olan ortamlarda, özel yöntemlere yer verilen çalışmalara katılmaları istenmiştir.

Katılıma engel oluşturan bu süreçlerin tam tersine, güncel araştırmalarda ise laboratuvar tarzı deneysel çalışmalardan uzaklaşmış, çocuklarla onların alışkın oldukları ortamlarda, kendi sosyal bağlamlarında, onlarla birlikte olan yetişkinin de dahil olduğu biçimde çalışması gerektiği kabul edilmiştir (Langston ve Ark. 2004).

Günümüzde, çocukluk araştırmalarında katılımın önemi, çalışmanın niteliğini ya da kalitesini belirleyen en önemli konulardan biri olarak görülmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin çocukların kendilerini ilgilendiren konularda görüşlerini bildirme haklarının tanımlandığı 12. Maddesi kapsamında tanımlanan katılım kavramı araştırma süreçlerine de sağlanması gereken bir bakış açısı olarak benimsenmiştir. 12. maddede, yetişkinlerin çocukların haklarına saygı göstermesi gerektiği ve çocukların kendilerine danışılma hakkına sahip olduğu, bilgiye ulaşabilmeleri gerektiği, konuşma, seçme ve kendileriyle ilgili kararları değiştirme özgürlüklerini taşıdığı ifade edilmektedir. Bu sözleşmeden hemen sonra, ülkeler düzeyinde de çocukların haklarına ilişkin çeşitli organizasyonlar yapılmıştır. İngiltere, bu kapsamda önemli çalışmaların yürütüldüğü bir ülke olarak örnek gösterilebilir. Sözleşmeden hemen sonra, İngiliz hükümeti 1989 yılında Çocuk Hareketi (Children Act) ile çocukların kendi refahlarını etkileyen konulardan haberdar olma haklarını kabul etmiştir. Bu gelişmelerle araştırma süreçlerinde katılımın yeri daha da önem kazanmıştır. Daha sonrasında, yine İngiliz hükümeti tarafından 2001 yılında oluşturulan "Children's and Young Person's Unit" ve "Children Bill" organizasyonlarıyla çocukların bakış açıları ve perspektiflerine, onları etkileyen konularda mutlaka ulaşılmaya gerektiği yönündeki katılımı gerekli kılan bakış açısı desteklenmiş ve katılımın önemi, çocukların araştırma süreçlerindeki katılımının gerekliliği tekrar vurgulanmıştır (Holmes, 2005).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan "katılım, haklara saygı, eşitlik" gibi anlayışlar, araştırma etiğinin de temelini oluşturmaktadır. Katılım ve etik, erken çocukluk araştırmasına ilişkin literatürde önem taşıyan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Holmes'a (2005) göre etik, bir araştırmacının tutumunun merkezinde yer almalıdır. Eğer araştırmacı çocukların becerilerine saygı duyan bir tutuma sahipse, ancak sonrasında çocukların seslerini duyabileceği farklı yöntemler kullanabilecektir. Bu kapsamda, başarılı bir araştırmanın da ancak, çocuklara katılımlarının amacının ve rollerinin net olarak tanımlanması, şeffaflık sağlanması, çocukların neden partner olduklarını bilmesi, araştırmanın dili, yöntemler ve sürecin çocukların ulaşabileceği şekilde hazırlanması halinde sağlanabileceği belirtilmektedir (Jones 2004). Alderson'a (2004) göre etik araştırmalar, çocukların kendi bakış açılarını ve anlayışlarını keşfetmek için duyarlı yöntemler içeren çalışmalardır ve etik araştırmanın genel olarak dayandığı temel düşünceler saygı ve eşitliktir. Çocuklara araştırmanın her aşamasında saygı duyulmalı, hakları temel alan bu araştırmalarda çocuk hakları gözetilmelidir. Bu kapsamda araştırma sürecinde, temel gereksinimlerin sağlanması (sağlık, eğitim); koruma (zarar, istismar, ihmal, ayrımcılık) ve katılım (bakış açılarının yetişkinler tarafından saygıyla dinlenmesi) kavramlarının gerekliliklerine uygun hareket edilmelidir. Örneğin, etik bir araştırma sürecinde, çalışmanın başında çocuklara sahip oldukları haklar anlatılmalı; çalışma sırasında çocuklara "istediğin zaman durabiliriz ya da ara verebiliriz ya da bazı sorulara cevap vermek istemiyorsan sadece geç demen yeterli" gibi ifadeler kullanılarak saygılı davranılmalıdır. Bu tarz açıklamaların bir araştırmanın kalitesini yükselteceği ifade edilmektedir (Alderson 2004). Katılım ve etik kavramları, araştırma sürecinin temel iki gerekliliği olarak ifade edilebilir. Çocukların katılımı, farklı disiplinlerde yürütülmekte olan araştırma süreçlerinde değerlendirilmektedir. Ancak literatür incelendiğinde, okulöncesi dönemdeki çocukların katılımcı olduğu araştırmaların, diğer yaş gruplarıyla yürütülen çalışmalarla karşılaştırıldığında sayıca daha geride kaldığı görülmektedir. Erken çocukluk dönemindeki çocuklarla yürütülecek çalışma süreçlerine ilişkin olumsuz önyargılar sebebiyle, erken çocukluk yıllarındaki çocukların katılımına yeterince ulaşılmamaktadır.

3. Erken Çocukluk Araştırmalarında Katılım

Okulöncesi dönemdeki çocukların karmaşık ve çeşitlilik gösteren yaşamlarını anlayabilmek ve bu alandaki uzmanlaşmanın gelişimi açısından 3-6 yaş arasındaki çocukların araştırma süreçlerinde katılımının sağlanabilmesi büyük bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda

her araştırma bu çabanın bir parçası olarak önemli görülmektedir. Araştırma süreçlerinde, bilginin yaratılmasında, çocukların katkısının gerekliliği artık araştırma süreçlerinde düşünülmesi gereken önemli bir boyut olarak vurgulanmaktadır. Katılım anlayışı, çocuklar için çalışmak yerine çocuklarla birlikte çalışmak felsefesinin benimsenmesini gerektirmektedir. Araştırmalarda çocukların algısı ve deneyimlerinin çalışma kapsamına alınmasının bir zorunluluk olarak görülmesi gerektiği ifade edilmektedir (Holmes 2005, Jones 2004, Alderson 2004). Bu kapsamda çocukların kendilerini ifade edebilecekleri uygun yöntem ve tekniklerin seçilmesiyle, erken çocukluk döneminde de çocukların araştırma sürecine katılarak yeterliliklerini ortaya koyabileceklerine dikkat çekilmektedir.

Erken çocukluk döneminde, 3-6 yaş arasındaki çocukların kendi yaşamlarına ilişkin konularda doğru değerlendirmeler yapabildikleri belirtilmektedir. Thomson'a (2008) göre bu yıllarda çocuklar, günlük yaşamlarına, yaşam alanlarına ve kendi geleceklerine ilişkin eşsiz ve özel beklentilere sahiptir. Holmes (2005) ve Clark (2005, 2010) bu yaş grubundaki çocukları sosyal olarak yetkin ve kendi yaşamlarının uzmanı olarak tanımlamakta, çocukların sesinin duyulması ve çalışma süreçlerinde onlardan bilgi alınması gerektiğine dikkat çekmektedir. Alderson (2004), çocukların üç yaşından sonra bir araştırmanın parçası olmak yönünde büyük bir istek duyduğunu ifade etmektedir. Bu görüşlere karşın, erken çocukluk yıllarındaki çocukların katıldığı araştırma süreçlerine ilişkin olarak şekillenmiş olumsuz önyargılar nedeniyle, araştırmacıların bakış açısı olumsuz yönde etkilenmekte ve bu yaş grubuyla çalışılmasından çekince duyulmaktadır.

Bu olumsuz yargılardan araştırmacıları olumsuz yönde etkilemesine karşın, erken çocukluk araştırmalarının yine de sayıca az olmadığı belirtilmektedir. Ancak, günümüzün karmaşık, sürekli değişen toplumu içinde çocuğu anlamaya yönelik daha çok çalışma yapılmasına gereksinim duyulmaktadır. Bu gereksinime cevap verebilmek için, çalışmalar artırılmalı ve bu bağlamda erken çocukluk yıllarındaki çocukların katılımcı olduğu araştırmalarına ilişkin olarak, yanlış bilinen düşüncelere açıklık getirilmesi önem taşımaktadır. Literatürde, çalışma sürecine ilişkin önyargıların ortadan kaldırılmasını sağlayabilmek açısından farklı açıklamalar yapıldığı görülmektedir. Holmes'a (2005) göre, erken çocukluk araştırmasının sadece profesörler ve uzmanlar tarafından tamamlanabilecek bir süreç olarak düşünülmesi; araştırma sürecinin karmaşık, gizemli, zaman harcatıcı olduğu ve araştırmanın sorgulanamayacak zor olgular ürettiğine inanılması; araştırma sürecinin katı ve sıkıcı olduğu, araştırmanın sonucunda hiçbir şeyin değişmeyeceğinin ve gerçek bir fayda sağlanamayacağına düşünülmesi gibi yargılar nedeniyle, araştırmacılar 3-6 yaş grubu çocukların katılımına olanak tanımaktan uzaklaşmaktadır. Bu gibi düşüncelerin, erken çocukluk ile ilgili çalışan araştırmacıların önünde engel oluşturduğunu belirten Holmes, bu hatalı düşüncenin tam tersine, erken çocukluk araştırmalarının herkes tarafından yapılabileceği, eğlenceli ve zor bir iş olduğu; kişisel, profesyonel değişim ve gelişime öncülük sağladığı; keşfetmek ve değişim sağlamak için kullanılabilceği, çocuklukta karmaşık konuların anlaşılmasını ve araştırmacıyı, çocukları ve içinde bulunulan ortamı pozitif yönde etkileyerek gelişimsel açıdan önemli pek çok farklı kazanım sağlayacağına dikkat çekmektedir.

Benzer düşünceyle, Hart (1992) erken çocukluk yıllarındaki çocukların katıldığı araştırma süreçlerinde, genelde bu yaş grubu çocuklardan doğru bilgi alınmayacağı yönünde gibi yanlış bir inanış olduğunu belirtmekte ve bunun nedenini, çocukların hafızalarının zayıf olduğu ve görüşmeyi yaparı mutlu etmek için çocukların hep doğru şeyler söylemeye çalıştıklarının düşünülmesi olarak açıklamaktadır. Bu düşüncenin tümüyle yanlış olduğunu belirten Hart, yetişkinlerin çocukların yaşamlarını anlamaya yönelik çaba göstermesinden sonra, çocukların katılım için büyük istek duyduğunu ifade etmekte; beş yaşındaki bir çocuğun, bilgi ondan spontan olarak istendiğinde ve konu onunla ilgili olduğunda doğru bilgi verdiğine dikkat çekmektedir. Çocukların katılımıyla gerçekleştirilmiş olan araştırma süreçlerinin, hem çocukların yaşamlarına olumlu yönde etkileyen bulguların elde edilmesi, hem de çocukların katılımcı oldukları bu süreçte edindikleri özel deneyimler açısından önem taşımaktadır. Çalışma sürecinin olumlu bir deneyim haline gelebilmesi için, araştırma sürecinin

kurgulanmasında, etik gerekliliklere dikkat edilerek, çocukların katılımcı olabileceği farklı yöntemlere yer verilmelidir.

4. Araştırma Sürecinin Kurgulanması

Çocukların seslerini duymayı amaçlayan çalışmalarda metodolojinin, çocuk merkezli olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu kapsamda, farklı araştırma kurgularıyla doğru bulguların elde edilmesi mümkündür. Çocukluk çalışmaları için nitel ve nicel araştırma yöntemlerinden hangisinin kullanışlı olduğu üzerinde farklı görüşler bulunmaktadır (McKechnie ve Hobbs 2004). Örneğin, son yıllarda sosyal bilimlerde nitel çalışmalara eğilimde artış görülmektedir. Bunun nedeni, sosyal bilimlerde olay ya da gerçekliklere ilişkin tek bir doğrunun bulunmayışıyla, çoklu gerçeklikler ve çeşitli algıların yer almasıyla açıklanmaktadır. İnsan davranışının daha esnek ve bütüncül bir yaklaşımla araştırılabileceği, bu açıdan araştırmaya katılan bireylerin görüşlerinin ve deneyimlerinin büyük önem taşıdığı belirtilmektedir. Öznel bir katkı olmadan yorum yapılamayacağı doğrultusunda, öznellik, bir başka ifadeyle perspektif kabul edilmekte, gözlemcinin de belirli bir perspektife sahip olması ve katılımcılığı geçerli görülmektedir (Yıldırım ve Şimşek 2004). Bu yargılarla birlikte, çalışmanın amaçlarına uygun olarak nicel bir araştırma kurgusuna yönelmek ya da nitel ve nicel yöntemlerin birlikteliği de tercih edilmektedir.

Yöntemler, araştırmacıların sorularına cevap aramak için kullandıkları tekniklerdir. Pozitivist araştırmacılar tarafından genellikle nicel, yorumlayıcı araştırmacılar tarafından ise nitel yöntemler kullanılmaktadır. Nicel araştırma yöntemlerinde, genellikle anketlerden, istatistiksel incelemelerden ve deneylerden ulaşılan sayısal veriler toplanmaktadır. Buradaki eğilim, veriyi genellemeler yapabilmek için geniş bir bağlamda üretmek ve analiz etmektir (Holmes 2005, Yıldırım ve Şimşek 2004). Nitel araştırmalarda ise gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılarak, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir süreç izlenmektedir. Bu çalışmalar esnektir ve toplanan verilere göre süreç yeniden biçimlendirilebilmektedir. Nitel araştırmalarda çoğunlukla üç tür veri toplanmaktadır. Bunlar, çevresel veriler (araştırmanın yer aldığı sosyal, psikolojik, demografik ve fiziksel özellikler), süreçle ilgili veriler (araştırma sürecinde gerçekleşen durum ve araştırma grubunun nasıl etkilendiği) ve algılara ilişkin yani araştırma grubunun süreç hakkında düşündüklerini tanımlayan verilerdir (Yıldırım ve Şimşek 2004). Erken çocukluk çalışmalarında eğilim, derin ve detaylı veri üretebilmek ve analiz edebilmek olduğunda, çalışma nitel yöntemlerin kullanılmasını gerektirmektedir. Genellikle, görüşmeler, katılımcı gözlem, günlük tutma, çizimler ve çocukların fotoğrafları gibi tekniklerden yararlanılabilmektedir (Holmes 2005). Bu alanda önemli olan, çocuklarla çalışan araştırmacıların çocukların yeterliliklerini nasıl ortaya çıkarabileceklerini düşünmesidir. Bu duyarlılığın kapsamı oldukça geniş tutulmalıdır ve araştırmacılar, çocukların beden dilleriyle ilettikleri mesajların da farkında olabilmek için hassasiyet göstermelidir (Langston ve Ark. 2004).

Yorumlamacı araştırmalarda, geçerlik ve bulgulara ikna edicilik kazandırdığı belirtilen önemli bir konu, araştırmada üçgenleme olarak tanımlanmaktadır. Üçgenleme, farklı kaynaklardan ulaşılan bulguların karşılaştırılması ve biraya getirilmesiyle, araştırma konusunun daha iyi anlaşılmasının sağlanması olarak açıklanabilmektedir. Örneğin öğretmenin uygulaması merak ediliyorsa, bu kapsamda öğretmenle görüşmenin yeterli olmayacağı, görüşme ile birlikte, öğretmenin gerçekte ne yaptığını gözlemlemenin ve çocukların öğrenmelerinin uygulamasına ilişkin perspektiflerini anlamının gerekli olduğu belirtilmektedir. Yorumlamacı araştırmacılar için bu çoklu anlayışlar eşit derecede önemsenmekte ve bunların araştırmanın geçerliğini ortaya koyduğu ifade edilmektedir (Holmes 2005).

Erken çocukluk araştırmalarının kurgusunun “doğrusal” ve “sarmal” olarak iki yaklaşımla geliştirilebileceği belirtilmektedir. Doğrusal araştırma modeli altı aşamalı olarak tanımlanmaktadır. Bu modelde strüktür, konu seçimi, olanaklı yöntemlerin düşünülmesi, konu ile ilgili okuma, bulguların toplanması, bulguların analizi ve yazılması şeklindedir. Böyle

tanımlı bir modelin sınırlı ve kısıtlayıcı olabileceği de ifade edilmektedir. Döngüsel modelde ise tanımlı bir sürecin yer almadığı, daha esnek olduğu ve yön değişimlerine olanak tanıdığı ifade edilmektedir. Bu tarz bir araştırma yapısının daha dinamik olduğu belirtilmektedir. Örneğin süreç içinde çocukların söyledikleri, çizimleri vb. araştırmacının yeni sorular sormasına yol açabilmekte ve döngüsel modelde geri dönüşler yapabilmek mümkün olabilmektedir (Holmes 2005). Çalışmada böyle bir esnekliğin sağlanabilmesi için, çok sayıda çocuğun katıldığı çalışmalarda çok olanaklı değildir. Bu açıdan, olaylara ilişkin daha derin ve detaylı bir görünüm sunabilmeyi amaçlayan nitel araştırmalarda, görece az sayıda çocuğun katılımcı olmasının tercih edilerek, süreç içinde daha esnek hareket edebilmekte ve döngüsel modele uygun bir strüktür daha kolay sağlanabilmektedir.

Nitel ve nicel araştırma geleneğinin birbirinden farklılıklar taşıdığı görülmektedir, ancak daha önce de belirtildiği gibi, erken çocukluk çalışmalarında çalışmanın niteliğiyle ilgili olarak iki gelenekten aynı anda yararlanılmasının da doğru bir yol olduğu ifade edilmektedir. Örneğin Holmes'a (2005) göre aynı konunun, farklı perspektiften görülmesi için iki yol birlikte kullanılabilir ve araştırmacılar aradıklarını bulabilmek için iki araştırma boyutu -pozitivist ve yorumlamacı- içerisinde hareket edip, nicel ve nitel yöntemleri birlikte de değerlendirebilir. McKechnie ve Hobbs'a (2004) göre de, çocuğa ilişkin araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlerin seçiminde belirleyici olan çalışmanın niteliğidir. Bu açıdan, çocukluk araştırmalarında araştırmacıların birçok teknik kullanmasına gereksinim duymasına bağlı olarak, nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanılabilmesi de düşünülmelidir. Her iki araştırma kurgusu içerisinde de, önem taşıyan nokta, erken çocukluk yıllarında çocukların kendilerini daha etkin olarak ifade edebildiği yolların farklılığına olan duyarlılığın araştırma sürecinde dikkate alınmasıdır. Bu açıdan, erken çocukluk araştırmalarında, nitel, nicel ve her iki kurgunun birlikte ele alındığı araştırma süreçlerinde, çocuklara farklı iletişim yolları sağlayabilmek amaçlanmalıdır. Literatür incelendiğinde, çocuklara sözel ve görsel iletişim yolları sunabilmek için çoklu-yöntem kullanılmasının gerekliliğini vurgulayan çalışmalarla karşılaşmaktadır.

5. Çoklu-yöntem

Katılım anlayışı kapsamında, çocukların kendi yaşamlarını ilgilendiren her konuda seslerini duyurabilmesi için olanak tanınması gerektiği kabul edilmektedir. Bu açıdan, çocukların sesini dinlemek olarak nitelendirilen eylem, çocukların bakış açılarını ve deneyimlerini ifade edebilecekleri yaratıcı yolların açıldığı bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Dinlemenin, tüm duyuları, hisleri içeren ve yalnızca sözel dünyayla sınırlandırılmayan bir terim olarak nitelendirilmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir (Holmes 2005). Çocukların sesini duymanın genelde bir şey söylemek olarak düşünüldüğü, ancak bu kelimenin aslında farklı anlamlar içerdiği, dil, duyuşsal bileşenler ve sözel olmayan anlamların, bir dileği ifade etmek için kullanıldığı belirtilmektedir (Thomson 2008). Bu kapsamda, erken çocukluk araştırmalarında çocukların kendilerini ifade edebilmeleri için, sözel ve sözel olmayan iletişim yollarını bir araya getiren çoklu-yöntem kullanılması önerilmektedir.

Literatür incelendiğinde, çocuk merkezli bir metodolojinin benimsendiği, farklı tekniklerin bir arada kullanıldığı başarılı bir çalışma olarak Alison Clark tarafından gerçekleştirilmiş Mozaik Yaklaşım'ın referans verildiği görülmektedir. Erken çocukluk ve fiziksel çevre ilişkisinin ele alındığı bu çalışmada tanımlanan çoklu-yöntem, çocukların kendilerini ifade etmesine olanak tanıyan çeşitli kanallar sağlaması yönüyle değerli görülmektedir. Alison Clark, okulöncesi eğitim ortamlarının İngiltere'de çok sayıda çocuğun yaşamının bir parçası olması ve bu kurumlarda bulunan çocukların sayısının gün geçtikçe artması ve buna karşılık çocukların kurumlarına ilişkin perspektiflerini anlamaya yönelik çalışmaların oldukça az olması düşüncesiyle, bu ortamların fiziksel niteliğini çocuk gözüyle sorguladığı çalışmada çoklu-yöntem kullanımına yer vermiştir. Mozaik yaklaşım olarak tanımladığı araştırma metodolojisinde, 3 ve 4 yaşlarındaki çocukların kendi eğitim ortamlarını değerlendirebilmesine olanak tanıyabilmek hedefiyle farklı yöntemleri bir araya getirmiştir.

Clark'ın (2010) çalışmasında, okulöncesi eğitim merkezinde gözlem, birebir ya da grup görüşmeleri, fotoğraflar (çocukların önemli gördükleri şeylerin fotoğrafını çekmesi), alandaki

geziler, harita hazırlama, yöneticiler ve ebeveynlerle görüşmeler gibi yöntemler bir arada kullanılmış, geleneksel olan yazılı görüşme formatının dışında küçük çocukların yaratıcılığını gösterebileceği yöntemlere yer verilmiştir. Clark, çocukların fiziksel çevreleriyle ilişkilerini, okulöncesi eğitim sürecinde çocukların kendilerini ifade edebilmesinin önemini vurguladığı Reggio Emilia yaklaşımını ortaya koyan Loris Malaguzzi'nin "çocukların yüzlerce dili" ifadesine uygun bir perspektiften bakarak, sözel ve sözel olmayan yollarla anlamaya çalışmıştır. Fotoğraf makineleri, küçük çocukların da iletişim kurabileceği araçlar olarak kabul edilmiş ve daha önce daha büyük çocuklarla yapılan çalışmalarda kullanılan bu yöntemin, 3 ve 4 yaşlarındaki çocukların da kullanması sağlanmıştır. Çocuklardan anaokullarında önemli buldukları yerin fotoğrafını çekmelerini istenmiştir. Çalışma sonucunda, fotoğraf makinelerinin kullanımıyla, çocuklara güçlü, yeni bir dil sağlanmış olduğu belirtilmiştir. Turlar ve harita hazırlama yöntemi ise, küçük çocukların deneyimlerini nasıl bir araya getirecekleri konusuna duyulan ilgiyle kurgulanmıştır. Harita hazırlama, turlar sırasında çocukların topladığı materyalleri birleştirmenin bir yolu olarak da değerlendirilmiştir (Clark 2004, 2010).

Erken çocukluk araştırmalarında önemi Holmes tarafından da vurgulanan bir konu olan üçgenleme, bu çalışmada da uygulanmış, olayların farklı bakış açıları tarafından yorumlanması sağlanmıştır. Erken çocukluk ortamında, olayların, araştırmacı, çocuklar, ebeveynler, çalışanlar tarafından yorumlanmasına eşit derecede önem verilmiştir. Personel ve ebeveynlerle görüşmeler, çocukların bu kurumdaki yaşamını anlamak açısından önemli bir koşul olarak görülmüştür. Çocukların günlük yaşam deneyimlerini çocuklar dışında ikinci ağızdan görebilmek mantığıyla çocuklara yöneltilene benzer sorular, yetişkinlere de sorulmuştur (Clark 2004). Çoklu-yöntem kullanımının önem kazandığı erken çocukluk araştırmalarında yöntemlerin seçimi ve uygulanması detaylı bir araştırmayı gerekli kılmaktadır. Bu açıdan, bu çalışmada, çocuklara sözel ve sözel olmayan iletişim yolları sağlayan yöntemlere ilişkin genel bir değerlendirme sunarak, farklı çalışmalarda uygulanabilecek yeni yöntemlere ışık tutabilmek hedeflenmiştir. Bu bağlamda, görsel ve sözel yaklaşımlar arasında önemli bir yeri olan fotoğraflar, çocukların çizimleri ve görüşme yöntemleri üzerinden, erken çocukluk araştırmalarında yöntemlerin seçimi ve uygulanması açısından dikkate alınması gereken konulara ilişkin genel bir değerlendirme sunulmuştur.

5.1. Fotoğraflar

Çocukların imajlara olan ilgisinin oldukça fazla olduğu ve günlük yaşamlarında önemli yeri olan görsel araçlarla (fotoğraf, çizgi-film, film hazırlama vb.) çalışmaktan hoşlandıkları belirtilmektedir. Görsel kullanımlarında iki yol bulunmaktadır. Birincisi, görsel malzemeyi hazır olarak sunmak ve üzerinde tartışmaktır. İkinci ise, görsellerin araştırma sürecinin bir parçası olarak çocuklarla birlikte hazırlanmasıdır. Bu yaklaşımlar sıklıkla birlikte de kullanılabilir (Thomson 2008). Araştırma sürecinde, fotoğrafların kullanılmasında da, çocukların fotoğraf çekmesine olanak tanımak ve çocuklara fotoğraflar gösterilerek görüşlerinin alınması şeklinde iki yöntemden yararlanılmaktadır.

Görsel yöntemlerin çalışmanın merkezinde tutulduğu araştırmalar 1970'lerden sonra gerçekleştirilmeye başlamış, eğitimciler, görsel sosyolog ve antropologlar tarafından çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. Bu eğilimin oluşumunda, kısmen 1973 yılında, Paulo Freire'nin sorularına fotoğraflarla cevap almak istediği çalışmasından ilham alınmıştır. İngiltere'de "Play in Focus" adını taşıyan, ilköğretim öğrencilerinin fotoğraf makineleriyle, okul bahçesinde ve oyun alanlarında çekim yaptığı, fotoğrafları çocuklar ve yetişkinlerin birlikte değerlendirdiği bu çalışma, çocuklarla doğru iletişim kurulabileceğini ve çok küçük bile olsalar çocukların yaşamlarına ve dünyalarına ilişkin doğru kayıtlar yapabildiklerini göstermiştir (Burke 2008).

Görsel yöntemlerin kullanımına araştırmalarda önem verilmekle birlikte, farklı araştırma süreçlerinde görsel araçlara yeterince yer verilmemesi de bir eksiklik olarak eleştirilmektedir. Örneğin, Sanoff (1991) çevre davranış araştırmaları içerisinde görsel betimlemelere çok az dikkat gösterildiğini, geleneksel olarak çevresel araştırmalarda sözel tanımlardan yararlandığını ve görselliğin ihmal edildiğini belirtmekte; çevreye ilişkin kapsamlı bilgiye ulaşmak açısından, diyagramlar, foto-görüşmeler, foto-sıralama, video-kayıtlar

gibi çeşitli stratejilerden yararlanılması gerektiğini ifade etmektedir. Fotoğraflar aracılığıyla katılımcıların görüşlerinin alındığı foto-görüşme olarak tanımlanan çalışma sürecinde, açık uçlu sorular ve değerlendirme ölçeği kullanılabilir. Bir çalışmada, çeşitli sanat merkezlerinin cephelerinin olduğu fotoğraflar kullanılarak, bu fotoğraflara ilişkin “hangisi sanat merkezi olma özelliğini sizce en iyi taşıyor, sıralayınız; beş resmi tanımlayınız; bu resimlerde neleri beğeniyorsunuz; her bir resimde hoşlanmadığınız neler var” şeklinde soruların bulunduğu bir görüşme formatı uygulanmıştır. Öneri cephelere ilişkin bir çalışmada ise, mevcut ve öneri durumun fotoğraflarının sunulduğu formda, güzel ve çirkin arasında oluşturulan 5’li likert değerlendirme ölçeği oluşturularak, katılımcıların görüşlerini belirtmesine olanak sağlanmıştır (Sanoff, 1991). Fotoğraflar üzerinden yapılan bu tarz değerlendirmelere, erken çocukluk yıllarındaki çocukların katılımıyla gerçekleştirilen çalışmalarda da yer verilmektedir. Örneğin, Cohen ve Horm-Wingerd (1993) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, kırsal ve kentsel ortamdaki anaokulu öğrencilerinin ekolojik farkındalığı, çocuklara gösterilen resimler üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışmada 3-5 yaş grubu erkek ve kız çocukların doğru tanımlamalar yapabilecek düzeyde bir ifade yeteneğine sahip oldukları da görülmüştür.

Erken çocukluk döneminde araştırmalarda fotoğrafların kullanılması, çocukların katılımcılık düzeyini artırmaktadır. Çocukların imajlarla, kelimelerden daha farklı ve etkili bir boyutta iletişim kurduğu ve imajlara alınan yanıtların daha hızlı olduğu belirtilmektedir. Çeşitli araştırmalarda, kelimelerle problem yaşayan çocuklar için imaj temelli araştırmanın taşıdığı önem vurgulanmaktadır. Çocukların, imajlar yaratarak duygularını ve düşüncelerini daha kolay ifade edebildikleri ve böyle bir çalışma deneyimi yaşayan çocukların, süreçten oldukça memnuniyet duydukları da ifade edilmektedir. Görsellerin çocuklara sunulduğu ve değerlendirildiği süreçlerde dikkat edilmesi gereken bir konu, çocukla iletişim kurulmasıdır. Hazır sunulan imajların, inceleyen tarafından farklı yollarla da okunabildiği, hazırlanış amaçları dışında sunulan kişilerin sosyal ve kültürel özelliklerine bağlı olarak okunanların da farklılaşabildiği belirtilmektedir (Thomson 2008, Holmes 2005). Bu açıdan, değerlendirme sürecinde mutlaka çocuklarla diyalog kurulması gerekmektedir.

5.2. Çocukların Çizimleri

Çizimin, küçük çocukların yazmayı öğreninceye kadar kendi ifadelerini yansıttıkları bir araç, bir anlamda onların yazısı olduğu, küçük çocukların çoğunun çizmeyi, boyamayı sevdiği ifade edilmektedir. Bu kapsamda, çizimin çocukları dinlemek için önemli bir katılımcı araştırma tekniği olarak görülmesi gerektiği belirtilmektedir (Küttner-Lange 2008, Holmes 2005). Çocukların çizimlerinde, yaşlarına bağlı olarak oluşan temel farklılıklar görülmektedir. 18 aylıkken çocuklar kitaplardaki resimlerden tanıdıkları objeleri seçebilmekte, iki yaşında bu resimlere ilişkin anlatımlar başlamakta; üçüncü yaşta kaslara hakimiyetin artmasıyla çizgilerde denetim görülmekte, çocuk bir şey yaratma çabası taşımadan kendini anlaşılabilir kılmaya çalışmaktadır. Dört yaşında çocukların kalemi ya da fırçayı yetişkin gibi tutabildiği, dikkatli ve titiz çalışabildiği ifade edilmiştir. Çocuklar bu yaşta, düşüncelerini kağıda etkin bir şekilde aktarabilmekte ve kendine göre önem verdiği ayrıntıları daha büyük olarak çizmektedir. Beş yaşın başlarında olan çocuklar bir nesneye bakarak bir şey çizilebilmekte, ancak bitmiş bir resme bakmaktansa, o an yapıları örneğin bir arkadaşının yaptığı bir çizimi, kopya etmeyi tercih etmektedir. Beş yaşın resimlerinde, insan figürüne ait olan stereotiplerin tekrarlandığı ve kağıdın altına çizilen bir çizgi üzerine nesnelerin ve figürlerin sıralandırmasının yapıldığı görülmektedir. Bu süreç şematik devre olarak da tanımlanmaktadır. 6 yaşa yaklaşıldıkça oranlar konusunda gelişme, ayrıntılarda artış, kağıdın merkezi çevresinde bir düzenleme oluşturma eğilimleri gelişir. Çocukların kavrayamadıkları şeyleri çizme çabası göstermedikleri, tanıyıp, bildikleri nesnelere çizdikleri ifade edilmektedir. Bu kapsamda, 4-6 yaş arasında en çok çizilen insan figürüdür (San, 1977). Çocukların çizimleri uzun yıllardan beri, psikologlar ve psikoterapistler tarafından klinik ve tanusal çalışmalarda kullanılmaktadır. Bu kapsamda göreceli olarak az sayıda çalışmada, çocukların çizimlerinden yenilikçi bir bakışla, yani çocukların bilgisini ve deneyimlerini anlamak yönünde alternatif bir yol olarak yararlanıldığı ifade edilmektedir. Çizim ve görsel-imaj hazırlamanın, deneyimlerin sunulması için bir olanak olarak benimsenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Leitch 2008). Çocuklar için çizimin bir ifade

aracı olduğu ve özellikle 4 yaş civarında bu ifade yeteneğinin bir yetişkinin beceri düzeyiyle eşleşmesi, okulöncesi dönemde çocukların katılımcı olduğu araştırmalarda bu yöntemden yararlanılmasını gerekli kılmaktadır.

Çizim ve analizi, gelişimsel psikoloji çalışma alanı içerisinde 20. yüzyılın başlarından itibaren önemli bir disiplin olarak gelişmiştir. Bu kapsamda ilk detaylı çalışma 1905 yılında Kerschensteiner tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada okul çocuklarının yaptığı yaklaşık olarak 300.000 çizim değerlendirilmiştir. Çocukların çizimlerinin bilişsel bir ifade olarak görülmesinde, çocukların daha önce kendilerinin ya da başkalarının yaptıkları çizimlere ilişkin yorumlar yapabildiklerini gösteren çalışmalar önemli birer gösterge olarak kabul edilmiştir. 1930 yılında "White ve Johnson" tarafından gerçekleştirilmiş bir çalışmada, beş yaş altı çocukların yaşlılarının yaptığı resimlerdeki konuya ilişkin doğru tanımlar getirebildikleri ifade edilmiştir (Ross, 2008). 1975 yılında "Stacey ve Ross" tarafından gerçekleştirilen bir başka çalışmada, küçük çocukların çizimin sahibi olarak, bilişsel değerlendirmeler yapmada yeterlilik taşıdıkları vurgulanmıştır. Bu çalışmada, beş ile yedi yaş arası çocuklara yaşlılarının yaptığı, kendi resimlerine benzer çizimler gösterilmiştir. Çocukların %73'ü bir hafta önce yaptığı resmini hatırlamış, %60'ı beş hafta önce yaptığı çizimi tanıyabilmiştir. Nolan, Kagan ve ark. tarafından 1980 yılında yapılan bir dizi çalışmada da bu durumu destekleyen sonuçlar elde edilmiş, çok küçük değişiklikler taşısa da, dört buçuk yaşındaki çocukların da kendi çizimlerini tanıyabildikleri saptanmıştır. Gross ve Hayne tarafından 1999 yılında yapılan bir çalışmada, beş ve altı yaş grubundaki çocukların büyük bir çoğunluğunun (%90) yaptıkları kendi doğum günü partisi çizimlerine ilişkin olarak 6 ay sonra doğru tanımlamalar getirebildiklerinin görüldüğü belirtilmiştir (Ross, 2008). Bu çalışmalar, erken çocukluk döneminde çizimin, çocukların kendilerini ifade edebildikleri bilinçli bir eylem olduğunu göstermektedir. Araştırmalarda, çocukların çizimlerinden yararlanılmak istendiğinde, araştırmacının bunları tek başına yorumlamaması, ayrılan bir sürede çocuğun resmi hakkında yorumunun alınması ifade edilmektedir (Holmes 2005). Çocukların çizimlerini bir süre geçtikten sonra da hatırlayarak doğru tespitler yapabildiğini ifade eden bu çalışmalar referans alınarak, çocukların yaptıkları resimleri aynı gün ya da sonrasında anlatmalarına olanak sağlanabilmesinin olanaklı olduğu düşünülmelidir.

5.3. Görüşmeler

Çocukların katıldığı görüşmelerde, çalışma sürecini çocukların ilgi duyabildiği bir yapı kazandırmak açısından, çocukların çizimlerini ve fotoğraflarını kullanmak gerekirken, bu sayede görüşmenin çocuk merkezli olma yönü desteklenmektedir. Bu yolla, bazı görüşmelerdeki soru-cevap niteliğinden, yetişkinin baskınlığından ve yüksek kontrol etkisinden uzaklaşılabilir. Bir araştırmanın doğruluğu için çocuğun yetişkinle gerçekten bir diyaloga girebilmesi gerekir, dolayısıyla, bu açıdan çocuğun kendini rahat hissetmesi ve düşünce üretebilmesi için görsellerin görüşmenin bir parçası olabilmesi yararlı olmaktadır. Erken çocukluk araştırmacısının görüşme sürecinde çocuk merkezli katılımcı faaliyetlerden yararlanması gerektiği önerilmektedir (Holmes 2005). Görüşmenin çocuklara uygunluğu açısından birinci derecede önem taşıyan bir konu, görüşme sorularının hazırlanmasında, soru sayısı ve içeriğinin belirlenmesidir. Bu kapsamda, çeşitli çalışmalarda, deneyimler paylaşılmakta ve uyulması gereken noktalar tanımlanmaktadır.

Holmes (2005), erken çocukluk araştırmasında kullanılacak görüşme türlerini "yapılandırılmış" (ankete benzer, sorular bir sırayla sorulur) ve katılımcının ilgisine göre hareket edilebilen "yarı yapılandırılmış" ve "yapılandırılmamış" görüşmeler olmak üzere üçe ayırmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde araştırmacının genellikle kullandığı bir görüşme rehberi bulunduğunu, ancak bunun tam olarak kesin ve önceden belirlenmiş bir format olmadığını, bu kapsamda çalışmanın strüktürüne ve içeriğine yönelik "beş ve altı, basit, açık uçlu soru" sorulabileceğini ifade etmektedir. Holmes, bu formatın, araştırmacıya hem araştırma konusu üzerinde çalışma, hem de esnek olarak katılımcının yön değişimiyle onun ilgi alanı üzerinde yoğunlaşabilme olanağı sağladığını vurgulamakta ve "Nasıl arkadaş olursun? Arkadaş olmak için nasıl kişileri seçersin? İyi arkadaş olman için ne gerekir? Arkadaşlarında en çok neyi seversin?, Kötü arkadaş yapan nedir?, Kötü arkadaşlar ne tür şeyler yapar?"

sorularının kullanıldığı 12 çocuğun katıldığı bir çalışmadaki soruları, bu görüşme formatına bir örnek olarak göstermektedir. Sorulara ek olarak, görüşme sürecinde “Biraz anlayamadım, biraz daha açıklayabilir misin? Bana söylediğine ilişkin bir örnek verebilir misin? Ne demek istedin? Buna ilişkin biraz detay verebilir misin?” türü soruların görüşmeyi netleştirmek için önemli olduğunu da vurgulamaktadır.

Clark (2010), 5 yaş altı çocuklarla gerçekleştirdiği görüşmeler ışığında, kendi deneyimleri doğrultusunda ortaya koyduğu önerilerde, görüşmelerde farklı bir ortam yerine çocuğa bildik gelen bir yerin tercih edilmesinin çocuğun kendini rahat hissetmesi açısından gerekli olduğu, çocuklarla hareket edip oynayabildikleri bir ortamda görüşüldüğünde onların davranışlarını gözlemlemenin mümkün olabileceğini, dil kullanımıyla ilgili problemlerin önüne geçebilmek için (çocuklara neden kreşe geldiklerini sorduğunda tümünün nasıl kreşe geldiklerini anlatmasını buna bir örnek olarak göstermektedir) öncelikle bir pilot çalışma yapılarak soruların denenmesi gerektiğini, çocukların detaylı bilgi verdiği soruların “ bana anlatır mısın” ifadesine yer verdikleri olduklarını, bazı çocukların sadece karşılıklı konuşulduğunda bazılarının ise grup dışında konuşmak istemedikleri doğrultusunda görüşmenin birebir ya da grup olarak gerçekleştirilmesi açısından esnekliğin düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Mozaik yaklaşımla, çeşitli yöntemleri bir araya getiren Alison Clark, çocuk konferansı olarak tanımladığı yapılandırılmış görüşmelerde çocuklara “neden o kuruma geldikleri, ne yapmaktan hoşlandıkları ya da hoşlanmadıkları, ne yapmayı zor buldukları” yönünde hazırlanan “kreşte arkadaşlarıyla birlikte nereye gitmek isterdin, tek başına kreşte olsan nereye gitmek isterdin, okulda en sevdiğin yer neresi, evin ve okulun arasında büyük bir fark var mı, okulda sevmediğin bir yer var mı, okulda yorgun hissettiğinde nereye gitmek isterdin” şeklinde, 14 açık uçlu soru yöneltmiştir. Bununla birlikte bütün çocukların bu formal yolu ilginç bulmadığının görerek, süreci hareketli hale getirmiş, çocuklarla konuştukları yere giderken yaptığı görüşmeleri eklemiştir (Clark 2004, 2010).

Erken çocukluk döneminde, çocuklara yöneltilen tek bir cevabı bulunmayan açık uçlu sorular, çocukları farklı düşünmeye yönlendiren yaratıcı sorgulama ya da beyin fırtınası olarak tanımlanan bir süreci tariflemektedir. Çocuklara birçok cevabı olan soruların yöneltilmesi yaratıcı sorgulama için gerekli görülmekte ve çocukların farklı düşünceleri duymasının, yeni yorumlarda bulunabilmelerini, yani beyin fırtınası yapılmasını sağladığı belirtilmektedir (Yıldız ve Şener 2007, Üstündağ 2009). Bu açıdan çocuklarla hem bireysel olarak, hem de grup içerisinde farklı fikirleri duyabilecekleri bir şekilde görüşülmesi önem taşımaktadır. Çocukların katıldığı birebir, ya da grup görüşmelerinin, kendi içinde eksileri ve artıları bulunmaktadır. Yetişkinlerle genel olarak birebir görüşmeler gerçekleştirildiği, buna karşın çocuklarda bu durumun, özellikle araştırmacı yabancı biri olarak görüldüğünde huzursuz edici de bulunabileceği, bu açıdan, bazı araştırmacıların gözlem öncesi bir ya da iki hafta ortamda gönüllü olarak çalışmak istediği ifade edilmektedir. Grup görüşmesine katılacak çocukların seçiminin de önemli olduğu, bazı çocukların daha baskın olduğu koşullarda, çekingen çocukların korkarak konuşmak istemeyebildikleri de belirtilmektedir. Öğretmenlerin bu konuda yardımcı olmasının yararlı olduğu da vurgulanmaktadır. Grup görüşmesindeki “güçlü yanlar” ve “kısıtlılık” Lancaster ve Broadbent (2003) tarafından tanımlanmıştır. Bu araştırmalara göre, grup görüşmeleri; çocukların birbirini sevip, hoşlandığı 5-6 yaşlar için uygundur; ortak çalışma olanağı sağlar ve çocuklar arasında etkileşimi destekler; bireylerde güveni arttırabilir; gruplar, çocuklara istedikleri konuyu tartışmak için bir ortam oluşturur; çocuklara kendi ortamlarının uzmanı olduklarını hatırlatır; çocukların günlük yaşamlarında paylaşımına ilişkin bir görüş kazandırır; grubun tüm üyeleri arasındaki etkileşimler sayesinde yeni fikirler doğabilir; soru cevap görüşmelerden daha çok sohbet ortamıdır ve çocuklara yakın gelmektedir. Tanımladıkları kısıtlılıklar ise grup görüşmelerden bireyseli tanımlamanın güçlüğü ve bir grup ortamında bireylerin diğerlerinden etkilenebilmesi olarak özetlenebilir (Holmes 2005).

Görüşmelerin kayıt altına alınmasında, kayıt cihazı kullanmak ya da notlar almak olanaklıdır. İki yönteminde olumlu ve olumsuz yönleri olduğu belirtilmektedir. Asıl amaç olan dinlemekten alıkoyacağı için yazmak yerine kaset kaydı kullanmanın aktif dinleme için uygun

olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte, kayıt cihazının görüşmelerde endişe yaratan bir unsur olarak görülebildiği de ifade edilmektedir. Çocuklarla çalışma sürecinde, çocukların ses kayıt cihazından kendi seslerini duymaktan hoşlandıkları, bu açıdan, kaset kaydı yaparak, görüşmeyi çocuklarla birlikte tekrar dinlemenin anlaşılmayan noktalar üzerinde konuşma olanağı sağlayabileceği, böylelikle çalışmaya geçerlilik kazandıran bir olanak doğurabileceğine de dikkat çekilmektedir (Holmes 2005). Kayıt cihazına yabancılik duyulduğu takdirde, araştırmacının görüşmelerde göz kontağını kesmeden, görüşmenin akışını bozmadan kısa notlar alabileceği ve sonrasında akılda tuttuğu bilgileri yazılı hale getirmesinin de mümkün olduğu belirtilmektedir (Punch 2004). Görüşmelerin kayıt altına alınmasında, çocukla kurulan iletişimin kopmamasına ve çocukların kendini rahat hissetmesine önem verilerek, notlar alınması ya da kayıt cihazı kullanılması tercih edilmelidir.

6. Sonuç

Bireyin yaşamında hızlı değişim ve gelişimlerin yaşandığı bir süreç olan erken çocukluk döneminde çocuğun gelişiminin desteklenmesi, toplumsal ilerlemenin ilk koşulu olarak kabul edilmektedir. Toplumun en küçük bireylerinin, gelecekteki yaşamlarında belirleyici olan temel kişilik özelliklerinin büyük ölçüde şekillendiği erken çocukluk yıllarında, çocukların yaşamlarına kazandırılan her pozitif etken bu bağlamda önem taşımaktadır. Erken çocukluk dönemindeki çocuğu tanımak, anlamak ve gereksinimlerine cevap verebilmek adına, çocukların gerçek anlamda seslerini duyurabildiği, erken çocukluk araştırmalarının farklı uzmanlık alanları içerisinde yer bulması bu bağlamda özel bir öneme sahiptir. Literatür incelendiğinde, çocukların kendilerini farklı yollarla ifade edebilmelerine olanak tanıyan, hem sözel hem de görsel yöntemlerin birlikte kullanıldığı araştırmalarda başarılı sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Erken çocukluk dönemindeki çocukların, araştırma sürecinde yeterli ve doğru bilgi alınamayacağı yönündeki yargıların doğru olmadığı; tam tersine çocukların bu süreçte bir çalışmaya katılma yönünde büyük bir istek taşıdığı vurgulanmaktadır. Bu kapsamda önem verilmesi gereken, çocuğun çalışmaya katılımına olanak veren yöntemlerin seçilmesi ve araştırma sürecinde etik bir bakış açısının benimsenmesidir. Çocukların araştırma sürecine katılımı, çalışma sürecine ilişkin olarak araştırmacıların öngördüğü iletişimin sağlanması yönündeki güçlükler ve çocuklardan doğru yorumlar alınamaması gibi pek çok olumsuz önyargılar sebebiyle engellenmemelidir. Bu yargıların ortadan kaldırılması ve erken çocukluk döneminde çocukların katılımcı olduğu araştırmaların yaygınlaşabilmesi açısından çalışma süreçlerine ilişkin deneyimlerin paylaşılması önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- ALDERSON, Piriscilla (2004). "Ethics", *Doing Research with Children and Young People*, (ed.) Sandy Fraser, Vicky Lewis, Sharon Ding, Mary Kellett ve Chris Robinson, London: Sage, s. 97-112.
- BAŞAL, Handan Asude (1998). *Okulöncesi Eğitime Giriş*, Bursa: Vipaş Yayınları.
- BURKE, Catherine (2008). "Play in Focus: Children's Visual Voice in Participative", *Doing Visual Research with Children and Young People*, (ed.) Pat Thomson, London: Routledge, s. 23-36.
- COHEN, Stewart ve HORM-WINGERD, Diane (1993). "Children and the environment: Ecological awareness among preschool children", *Environment and Behavior*, 25 (1), 103-120.
- CLARK, Alison (2005). "Talking and Listening to Children", *Children's Spaces*, (ed.) Mark Dudek, Oxford: Architectural Press, 1-13.
- CLARK, Alison (2010). *Transforming Children's Spaces, Children's and Adults' Participation in Designing Learning Environments*, Abingdon, Oxon: Routledge.
- GANDINI, Lella (2005). "The Whole School as an Atelier: Reflections by Carla Rinaldi", *In the Spirit of the Studio: Learning From the Atelier of Reggio Emilia*, (ed.) Lella Gandini, Lynn Hill, Louise Cadwell ve Charles Schwall, New York: Teachers College Press, 169-174.
- GROSS, Julien ve HAYNE, Harlene (1999). "Young Children's Recognition and Description of their Own and Other's Drawings", *Developmental Science*, 2, 476-89.
- HART, Roger (1992). *Children's Participation: From Tokenism to Citizenship*, Florence: UNICEF International Child Development Centre Press.
- HOLMES, Guy Roberts (2005). *Doing Your Early Years Research Project: A Step by Step Guid*, London: Paul Chapman Publishing.
- JONES, Adele (2004). "Involving Children and Young People as Researches", *Doing Research with Children and Young People*, (ed.) Sandy Fraser, Vicky Lewis, Sharon Ding, Mary Kellett ve Chris Robinson, London: Sage, s. 113-130.
- KARTAL, Hülya (2008). *Geçmişten Günümüze Erken Çocukluk Eğitimi Uygulamaları*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- KERSCHENSTEINER, Georg (1905). *Die Entwicklung der zeichnerischen Begabung*, Munich: Gerber.

- LANCASTER, Yvonne Penny ve BROADMENT, Vanessa (2003). *Listening to Young Children*, Maidenhead: Open University Press.
- LANGSTON, Ann; ABBOTT, Lesley; LEWIS, Vicky ve KELLET, Mary (2004). "Early Childhood", *Doing Research with Children and Young People*, (ed.) Sandy Fraser, Vicky Lewis, Sharon Ding, Mary Kellett ve Chris Robinson, London: Sage, s. 147-160.
- LEITCH, Ruth (2008). "Creatively Researching Children's Narratives through Images and Drawings", *Doing Visual Research with Children and Young People*, (ed.) Pat Thomson, London: Routledge, s. 37-58.
- Mc KECHNIE, Jim ve HOBBS, Sandy (2004). "Childhood Studies", *Doing Research with Children and Young People*, (ed.) Sandy Fraser, Vicky Lewis, Sharon Ding, Mary Kellett ve Chris Robinson, London: Sage, s. 271-285.
- NOLAN, Elizabeth; ADAMS, Stephanie ve KAGAN, Jerome (1980). "Children's Recognition Memory for their Drawings", *Journal of Genetic Psychology*, 137, 11-15.
- NOLAN, Elizabeth ve KAGAN, Jerome (1980). "Recognition of Self and Self's Products in Preschool Children", *Journal of Genetic Psychology*, 137, 285-94.
- NOLAN, Elizabeth ve KAGAN, Jerome (1981). "Memory for Products in Pre-school Children", *Journal of Genetic Psychology*, 138, 15-25.
- POYRAZ, Hatice ve DERE, Hale (2001). *Okulöncesi Eğitimin İlke ve Yöntemleri*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- PUNCH, Samantha (2004). "Negotiating Autonomy: Children's Use of Time and Space in Rural Bolivia", *The Reality of Research with Children and Young People*, (ed.) Vicky Lewis, Mary Kellett, Chris Robinson, Sandy Fraser, Sharon Ding, London: Sage Publications, 95-114.
- ROSS, Josephine (2008). "Drawing Production, Drawing Re-experience and Drawing Re-cognition", *Drawing and the Non-Verbal Mind: A Life-Span Perspective*, (ed.) Chris Lange-Küttner, Annie Vinter, Cambridge: Cambridge University Press, s. 42-62.
- SAN, İnci (1977). *Sanatsal Yaratma ve Çocukta Yaratıcılık*, Ankara: İş Bankası Yayınları.
- SANOFF, H. 1991. "Visual Research Methods in Design", New York: Van Nostrand Reinhold.
- STACEY, John T. ve ROSS, Bruce M. (1975). Scheme and Schema in Children's Memory of their Own Drawings, *Developmental Psychology*, 11, 37-41.
- THOMSON, Pat (2008). "Children and Young People: Voices in Visual Research", *Doing Visual Research with Children and Young People*, (ed.) Pat Thomson, London: Routledge, 1-19.
- ÜSTÜNDAĞ, Tülay (2009). *Yaratıcılığa Yolculuk*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- WHITE, Roberta ve JOHNSON, Buford (1930). "Children's Choices in Modern Art", *Child Development*, 1, 347-9.
- YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan (2004). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- YILDIZ, Fatma Ülkü ve ŞENER, Tülay (2007). *Okul Öncesi Dönemde Yaratıcılık Eğitimi ve Yaratıcı Etkinliklerde Kullanılmak İçin Materyal Hazırlama*, I-II, Ankara: Nobel Yayıncılık.